

Искра ТАСЕВСКА ХАЦИ-БОШКОВА

Филолошки факултет „Блаже Конески“

Скопје, Македонија

ПРОФЕСОРОТ ВАНЧО ТУШЕВСКИ И НЕГОВИОТ ПРИДОНЕС КОН ОТКРИВАЊЕТО НА СЛОВЕНСКИТЕ КУЛТУРНИ ВРСКИ

Апстракт: Текстот претставува обид за синтетизирање и реafirмирање на исклучителниот научен потфат на професорот Ванчо Тушевски, изразен преку препрочитување и повторно промислување на неговата мошне инспиративна книга *Нова македонска книжевност*, објавена во 2008 година. Нашиот потфат за превреднување и повторно актуализирање на неговите согледувања не изникна само од пригодата која, на некој начин, ги поттикна овие редови (10 години од неговата смрт), туку и од желбата за проникнување во неговиот импресивен научен подвиг, кој остави силен печат во македонската наука за книжевноста, како и во македонската култура воопшто.

Клучни зборови: Ванчо Тушевски, македонска книжевност, 19 век, книжевноисториски метод, интерпретација на текст

Во октомври 2016 година се навршија десет години од смртта на истакнатиот проучувач на македонскиот 19 век, проф. д-р Ванчо Тушевски, долгогодишен професор на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје. Како што истакна најдобриот познавач на неговата дејност, проф. д-р Науме Радически, во текстот посветен на неговата научна активност (објавен во Годишниот зборник на Факултетот во 2008 година), професорот Тушевски беше еден од „најревносниите“ проучувачи на македонската култура во 19 век. Истовремено, не треба да се заборава дека професорот беше мошне посветен истражувач на книжевните и културните врски меѓу словенските народи, па во таа смисла неговиот влог во проучувањето на словенските врски и контакти е евидентен и исклучителен. Со цел да го исцртаме овој аспект од неговата дејност, би се задржале на подеталното претставување на неговата книга *Нова македонска книжевност*, која беше издадена од издавачката куќа „Менора“ во Скопје во 2008 година и содржи 465 страници, вклучувајќи го и регистарот на имињата.

Книгата *Нова македонска книжевност* претставува фасцинантен спој од повеќе различни истражувачки потфати, кои не се фокусирани само на изделено третирање на македонската книжевност и култура во 19 век. Секој од тие трудови обработува одредена проблематика во контекст на книжевно-културните врски на македонската средина со словенскиот ареал, што претставува особен придонес кон компаративното проучување на македонската култура. Тоа се текстови кои потекнуваат од различни периоди на истражувачката активност на проф. Тушевски, соодветно датирани, од крајот на седумдесеттите години на 20 век па наваму, а некои од нив се објавуваат за првпат. Би можело да се каже дека книгата се состои од три поголеми целини, од кои првата се однесува на трудовите во кои се прави обид за соодветно хронолошко позиционирање на македонската 19-вековна литература, како и за истражување на творечките дострели на значајните личности од тој период. Втората целина, која може да се постави во врска со разделите „Проникнувања“ и „Преродбенски разгледби“, се однесува на истражувањето на книжевните и на културните релации на словенските народи, додека третата целина се состои од прикази, пишувани во врска со значајни

истражувачи на македонската култура од 19 век (проф. Божидар Настев, проф. Харалампие Поленаковиќ, проф. Витомир Митевски, проф. Иван Доровски и др.).

Во првите два текста од книгата, сместени во разделот „Синтези“, проф. Тушевски настојува да ги систематизира и научно валидира претпоставките за хронолошката поставеност, но и за границите на македонската литература од 19 век. Укажувајќи на причините за скромниот обем на оваа литература (главно општествено-историски, но и политички), тој всушност ја поставува литературата од 19 век во контекстот на клучните промени кои се случуваат во Османлиската Империја во тоа време (промената на општествениот систем, Гилханскиот хатишериф, Хатихумајунот итн.). Во таа смисла следи и поставувањето на трите книжевни генерации (соодветно на претходните укажувања на проф. Харалампие Поленаковиќ), обележени со зголемената употреба на народниот јазик наспрема црковнословенскиот, борбата за отфрлање на грчката духовна и просветна доминација (што поттикнува појава на редица собирачи на народните умотворби, учебникари, лингвистички согледувања), како и со најразличните жанровски варијации. Осврнувајќи се кон неколку клучни жанровски манифестации во македонската литература од 19 век (поезијата, драмите, автобиографиите, патописите, публицистичките трудови и др.), проф. Тушевски го истакнува фактот дека во 19 век нема вистинска уметничка проза, за што наведува повеќе причини, но и докази. Во контекст на идејата за сесловенството, особено активна во 19 век, тој го потенцира значењето на преводот како духовен мост меѓу словенските народи, но и неговата моќ за пресоздавање на текстот. Оттука, неговиот обид за исцртување на границите на македонскиот 19 век е изразен во форма на дијалог со статијата на проф. Гане Тодоровски, која се однесува на периодизацијата на 19-вековната литература. Тука проф. Тушевски ги истакнува историските причини како можно објаснување за поставувањето на границата која го означува крајот на оваа литература до 1920 година (со оглед на клучниот период 1903-1918), но и проблемот на литературната рецепција, мошне валиден и важен за објаснување на процесите во овој период.

Во следните шест текста, сместени во разделот „Миладиновци“, професорот Тушевски на успешен начин претставува неколку клучни аспекти на прашањата поврзани со дејноста на браќата Миладиновци, првенствено во однос на публицистичката дејност на Димитрија Миладинов, културниот контекст на песните „Г’рк и Болгарин“ и „Г’рк владика на Болгарите“, рецепцијата на Зборникот и релацијата на Миладиновци и Александар Рачински. Она што е мошне значајно за оваа книга воопшто е фактот дека професорот најчесто ги дава автографите на творбите покрај нивната печатена форма, со што не само што се збогатува книгата туку се овозможува и полесно користење на текстовите за натамошните научни анализи. Во тој поглед се индикативни и другите дела на професорот Тушевски, кои покрај извонредните анализи овозможуваат и постојано надградување на публикуваниот материјал од трудовите на нашите преродбеници, независно дали е тој само архивски достапен или е печатен некаде надвор од Македонија.

Во однос на четирите статии на Димитрија Миладинов (објавени во „Цареградски вестник“ во текот на 1860 година), препечатени соодветно на архивските материјали до кои дошол проф. Тушевски, тој ја истакнува нивната огромна важност за отсликување на состојбите во Охрид и Струга, незавидната позиција на словенството, како и скромното воведување на словенскиот јазик поради немањето доволно книги и преведени дела. Во тој поглед се особено илустративни третата и четвртата статија, кои минуциозно го отсликуваат животот на верниците среде злоделата на владичите Дионисиј и Мелетија. Во таа смисла, проф. Тушевски не заборава да ги истакне реславизацијата и величењето на султанот како суштински елементи во четирите

статии на Д. Миладинов. Во врска со овие елементи би можела да се коментира и анализата на песната „Г’рк и Болгарин“ од Д. Миладинов, нејзината лирска полемичност и желбата на Миладинов да ја рехабилитира словенската просвета, за што се искористени и искажувањата на Жинзифов за овој настан во неговата биографија на браќата Миладиновци.

Осврнувајќи се кон поетската дејност на Константин Миладинов, проф. Тушевски ја истакнува намерата на Константин да пишува на „фанариотската тема“, која тој ја изразува во едно свое писмо до Димитар Павлович, како и фактот дека песната „Г’рк владика на Болгарите“ се чува во архивот на Раковски, што упатува на потребата од нејзино повторно транскрибирање и препечатување. Во тој контекст следи една интересна компаративна анализа за мотивот на сонцето во песните „На с’нцето“ од Константин Миладинов и „Разговор со сонцето“ на Жинзифов. Тука проф. Тушевски укажува на мноштвото трудови посветени на фолклорните мотиви во поезијата на Миладинов, особено оние на Харалмпие Поленаковиќ и Цветанка Органчиева, што го поттикнува да изврши стилско-естетска споредба на песните на К. Миладинов и Р. Жинзифов, укажувајќи на грубите развлечени стихови на Жинзифов наспрема нежната лирика на Миладинов. Професорот ја анализира и песната „Клетва“, која е сведоштво за начинот како Константин ја ткае лириката која е само поттикнува од фолклорот, а која е целосно вrameна во актуелниот просторно-временски контекст, односно е насочена кон фанариотските владици, што се потврдува и преку неколкуте писма од споменатиот период.

Со едно исклучително чувство за одмерено и правилно книжевноисториско проучување се проникнати и трудовите посветени на рецепцијата на Зборникот на Миладиновци, како и сведоштвото на Александар Рачински за браќата Миладиновци. Она што особено интригира е фактот дека Зборникот се појавува без претплатници од Македонија, освен имињата на двајца Македонци (Константин Петкович и Георгиј Попович), кои се спомнати во Зборникот соодветно на функцијата која ја вршеле во моментот. Во таа смисла, проф. Тушевски детално опишува како на панаѓурските денови се купувал Зборникот, засведочувајќи го фактот дека Шапкарев и Цепенков имале свои примероци и укажувајќи на недостигот од печатени примероци, кој го истакнува Георги Динков во писмото од 1863. Причините за ваквата популарност професорот ги става во контекст на промената на читателската рецепција, која со осврнувањето кон световната литература поттикнува да се печатат и читаат делата од овој вид. Со Јаусовата теориска парадигма би можело да се објасни и најраното биографско сведоштво за браќата, напишано од Александар Рачински, кое проф. Тушевски детално го обработува и во контекст на престојот на Рачински во Минино 1856/57 година, како и во Кукуш во текот на декември 1859/60.

Во рамките на разделот посветен на значајниот деец Јордан Хаџи Константинов-Џинот, проф. Тушевски внесува четири мошне специфични текстови, кои ја отсликуваат дејноста на Џинот во светлината на сесловенските заемности. Така, осврнувајќи се кон едно необјавено писмо на Џинот од 1852 година, тој укажува на фактот дека писмото може да се чита како статија, во која доминира антитезата и величењето на словенскиот род, кон што се додадени автобиографски тонови и философски проникнувања во спознанието на Бога и човековиот живот. Во тој поглед е импресивен и текстот кој се однесува на изворот на 26-тиот афоризам од втората збирка афоризми на Џинот, кој професорот го поврзува со Евангелието по Матеј, житието на св. Јоаким Осоговски, поговорките кај Шапкарев, па дури и со драмата на Иљоски. Низ една своевидна полемика со своите претходници (Х. Поленаковиќ и Т. Димитровски), проф. Тушевски во третиот текст од овој раздел укажува на несоодветното разбирање на името „Славјански дом“, како што се претпоставува дека

се викало велешкото читалиште, кое според него треба да се третира како име на училиштето на Џинот (соодветно на значењето на именката „дом“ во рускиот јазик).

Фасцинантно екстензивен и мошне детален во однос на фактографската граѓа е четвртиот текст од овој раздел, кој се однесува на релациите меѓу Џинот и Јован Стеиќ, чии дела заземале поголем дел од библиотеката на Џинот, иако во остатоците од неа е најдена само четвртата книга од *Огледи умне науке или Забава за разум и срце*. Како аргумент за тврдењето дека Џинот го читал Стеиќ и бил повлијаен од него служат упатувањата на Стеиќ во афоризмите на Џинот и многубројните сrbизми, што секако укажува и на културниот регион во кој се движел Џинот. Споредувајќи ги афоризмите на Џинот со делото на Стеиќ, може да се забележи дека нив ги поврзува доминацијата на именката „човек“ и начинот на развивањето на мислата, иако делото на Џинот се одликува со побогата и поинтензивна асоцијативност. Проф. Тушевски укажува на влијанието од Стеиќ и во драмските обиди на Џинот, особено во „Басна“ (со оглед на популарноста на басните во делото на Стеиќ), во насловите на неколкуте драми кои не се пронајдени во оставнината на Џинот, како и во умотворбите (на Лукијан Самосатски) кои Џинот имал намера да ги печати (како што се дознава од дописот во „Цареградски вестник“), а кои можат да се доведат во релација со драмите на Стеиќ. Давајќи заклучни согледби за релацијата на Џинот и Стеиќ, проф. Тушевски не заборава да напомене дека иако нема докази дека тие двајца се познавале (што е можно, со оглед на контактите на Џинот со Друштвото на српската словесност), и двајцата го издигнувале значењето на народниот јазик, надоврзувајќи се на таков начин на Вуковата реформа, која во тоа време сè уште не била најдобро прифатена.

Во разделот посветен на дејноста на Прличев, професорот Тушевски внесува неколку интересни согледувања за Прличев и неговото дејствување во контекст на специфичните историски околности (владеењето на Целадин бег, присуството на фанариотите, влијанието на Бугарската егзархија итн.). Тука е поставен и трудот кој се однесува на заложбите на Прличев за женското училиште во Охрид, поради што тој контактирал со бугарскиот мецена Н. М. Тошков, трговец во Одеса, но испратил и дописка до весникот „Македонија“ на П. Славејков за првиот јавен испит во женското училиште (датирана со мај 1868 година), која проф. Тушевски ја објавува за првпат на македонски јазик. Во тој контекст, посебно е значајно објаснувањето кое професорот го дава во врска со помошничката на главната учителка, калуѓерката Касијана, која е всушност Депа Кавајова, внука од сестра на Миладиновци, позната пејачка која испеала 150 песни за нивниот зборник. Во третиот труд од овој раздел професорот не заборава да ги подвлече и мотивските релации меѓу делото *Мостот на Дрина* на Андриќ и *Скендербеј* на Прличев, како и фактот дека за своето дело Прличев ја користел биографијата на Скендербег од Марин Барлети, иако кај него не постои мотивот „набивање на кол“.

Во рамките на разделот „Пулевски“ се сместени текстови посветени на поезијата на Ѓорѓија Пулевски и на релацијата Пулевски-Прличев. Со оглед на тоа што во поезијата на Пулевски може да се забележи најдиректно присуство на различен вид актуализации на сесловенското заедништво, проф. Тушевски не заборава да ги спомене таквите елементи, особено во светлината на историските премрежиња од времето на Берлинскиот конгрес и на Санстефанскиот мировен договор. Истакнувајќи ја стилската постапка која ја употребува Пулевски во своите песни (апел, дијалози, инвокации итн.), професорот укажува на намерата на Пулевски да ја отслика Русија како единствен спасител на Македонија и грижлив владетел, кој е истовремено и единствената утеха среде „плачењето македонско“. Во рамките на различните имаголошки претстави, особено видливи во песната „Македонцим ув прилог“, покрај антитезата Русија-Европа (чиј афирмативен пол е поставен во словенското заедништво), проф. Тушевски не

заборава да укаже на актуализирањето на античкото македонско наследство, кое се доведува во контекст на сесловенството.

Таквите трансформации на историските наративи, од кои тешко може да се изведе единствена вистина, професорот ги разгледува и во врска со историските сведоштва документирани во *Славјанско-македонската општа историја за сви полострофски народности* на Пулевски. Поставувајќи ја во фокусот годината на падот на Охридската архиепископија, која ја наведува Пулевски, професорот ја доведува во релација со популарноста на песната на Прличев на истата тема. Во таа смисла, тој укажува дека „Пулевски како историчар требал да знае дека овој знаменит настан се одиграл во 1767 година, но тој ја наведува годината 1762, што е показ дека за овој дел од неговата Историја се повел од насловот на песната од Григор Прличев“. Од друга страна, проф. Тушевски упатува и на мошне значајната сличност меѓу статијата на Прличев, објавена во весникот на Славејков во 1867 година на истата тема (кој е всушност мотивацијата за подоцнежното творење на песната) и наративот кој постои во историјата на Пулевски, а изворот на двата наративи го наоѓа во народното предание. Доколку кон тоа се додаде и коментарот на проф. Тушевски околу препечатувањето на песната на Прличев „В хилјада и седемстотин шездесет и второ лето“ во Белград во 1875 година, кога и Пулевски го објави својот втор речник, тогаш е сосема јасно колкава е неговата способност да извлекува соодветни културолошки паралели меѓу преродбениците, дури и кога станува збор за автори кои не се познавале.

Во разделот каде се сместени текстови кои се однесуваат на дејноста на Марко Цепенков, проф. Тушевски најпрво се осврнува кон белезите на поезијата на Цепенков и реактуализацијата на мотивот на сесловенството. Општите белези на песните на Цепенков се однесуваат на нивната актуелност, апелативност и реафирмирањето на народното јазично и стилско богатство, што дополнително го бои неговиот стил. Како мотив кој поседува исклучителна повторливост во поезијата на Цепенков, проф. Тушевски го истакнува повикот за кревање на бунт, кој се претвора и во своевидно општо место. Од оваа рамка до некаде излегува песната „Молба“, која е проникната со автобиографски тонови и е вклучена неслучајно во неговата *Автобиографија*. Во останатите два текста од овој раздел, проф. Тушевски открива помалку познати аспекти од дејноста на Цепенков, што соодветно го аргументира и преку објавувањето на Цепенковите трудови. Од една страна, тука е укажувањето за едно малку познато писмо на Цепенковиот син Јован до татко му и едно писмо со непознат адресант, низ кои се открива афинитетот на Цепенков за истражување на старите написи. Од друга страна пак, проф. Тушевски ги дава трите неоткриени песни од Цепенков на бугарски јазик („Позив от мајка Б’лгарија к’м всичките м’же, особено к’м младите“, „Какво казва дедо Марко Цепенков за модата“ и „Мајмунско под’ржание“), како и една мала приказна за учителот и ѓаволот, со што бројката на објавените приказни на Цепенков доаѓа до 800.

Во малиот раздел посветен на Рајко Жинзифов е сместен еден пократок труд, кој се однесува на упатувањата и на начинот на сликањето на преродбениците Димитрија Миладинов и Георги Раковски во поезијата на Рајко Жинзифов. Во манирот на добро конципирано и податливо книжевноисториско проучување, проф. Тушевски најпрво ги потенцира релациите на Жинзифов со Георги Сава Раковски, видливи низ нивната преписка, која содржи и еден израз на почитување и воодушевување кон Раковски во лирска форма, а потекнува од 1858 година. Од друга страна, во песната „Гулаб“ Жинзифов употребува четири стиха кои се однесуваат на Д. Миладинов и кои оставаат впечаток поради сличноста со стиховите од писмото до Раковски, што за проф. Тушевски претставува основа за споредба и истражување на релациите меѓу двете творби. Во таа смисла, тој заклучува дека творбите се составени во блиско време

и дека сличната определба која Жинзифов им ја упатува на двајцата дејци сведочи за тоа колкав печат оставиле двете личности врз неговата понатамошна дејност.

Во разделот „Проникнувања“, кој заедно со следниот („Преродбенски разгледи“) претставува еден од најимпрегнираните, пред сè во поглед на деталното истражување на проблемот на словенските контакти и заемности, се сместени пет текстови. Во првите два труда, како и во последниот, професорот Тушевски настојува да ја отслика специфичната релација меѓу Македонија и Русија во текот на целиот 19 век, која се манифестира на општествен, но и на литературен и творечки план. Во таа смисла, професорот во првата студија од овој раздел ја истакнува промената која се случува по Кримската војна (1853-1856), која е клучна за поинтензивното зближување на Русија и на јужнословенските народи, иако ваквото меѓусебно проникнување се забележува и претходно (преку дејноста на Анатолиј Зографски, Партенија Зографски, Константин Петкович итн.). Во светлината на таквите промени, професорот Тушевски не заборава да ја истакне клучната улога на А. В. Рачински и Е. П. Јужаков за разгорување на антиунијатското движење, првенствено преку книгата на Јоан Флеров, како и фактот дека Димитрија Миладинов, кој инаку бил познат како „Мосхов“ кај турската власт, ја организирал втората група студенти кои заминуваат во Москва преку Одеса. Токму затоа, останатиот дел од оваа обемна и детална студија е посветен на релациите меѓу Димитрија Миладинов и руските слависти, каде мошне минуциозно се коментираат нивните меѓусебни контакти. Односот со Петар И. Севастијанов е илустриран преку интензивната преписка, дарување различни документи, како и преку фактот дека сликата на Севастијанов висела во училищата на Димитрија, заедно со портретите на царевите Николај I и Александар II. На тие согледувања се надоврзуваат и релациите на Д. Миладинов со Гилфердинг преку Верковиќ, со Орел Ошмјанцев, со Рачински и др. Во врска со своето минуциозно научно чувство, проф. Тушевски не заборава да упати и на дејноста на останатите преродбеници, кои со својата дејност биле мост меѓу Македонија и Русија (Џинот, Георги Динков, Јосиф Ковачев, Венијамин Мачуковски, Исаија Мажовски, Иван Б. Шумков и др.).

Како дополнување на оваа импресивна студија за словенските културни врски, проф. Тушевски во следните два текста го истражува прашањето за сликата на Русија и словенофилството во дејноста на македонските преродбеници. Впечатокот кој го остава поразот на Русија во Кримската војна тој го илустрира низ примери од Цепенковата *Автобиографија*, преписката на Димитрија Миладинов и Шапкаревата *Автобиографија*, што уште еднаш сведочи за тешката состојба на христијанското население среде непрестајните промени на општествената сцена. Низ примери проф. Тушевски мошне успешно ја детектира претставата која македонскиот народ ја имал за Русија како надеж и ветување за блиското ослободување. Песната „Рабов освободителу“ од Григор Прличев е напишана на општословенски јазик во октомври 1878 година, таа е целата градена врз антитетски сопоставености, каде величењето на Русија како гарант за ослободувањето е доминантно, притоа придружена и со прозен вовед на „чист руски јазик“. Таквите тенденции се забележливи и во поезијата на Пулевски и на Цепенков. Во тој контекст, проф. Тушевски го анализира и прашањето за сесловенството и словенофилството во творештвото на преродбенските дејци, поставувајќи го првенствено во врска со отворањето на словенското училиште во Зографскиот манастир (1845/46), школувањето на македонските автори во Русија, како и во однос на трансформацијата на Димитрија Миладинов по неговата посета на другите словенски земји. Тука не заборава да укаже на фактот дека движењето за „словенската заемност“ е иницирано од Јан Колар, „автор кој покрај непосредната акција објави повеќе книги од типот на манифести. Неговите дела беа познати во Македонија преку библиотеката на А. Палашов“. Духот на ова време е доближен и

преку многубројните преводи на Жинзифов и на Петковичи, како и преку нивните средби со различни истакнати дејци од словенскиот културен регион.

Во врска со ваквите интензивни релации меѓу словенските народи, во рамките на овој раздел се вклучени уште две студии, од кои едната се однесува на двете книги на Караџиќ во Македонија, додека другата претставува мошне интересно и инспиративно проникнување во имаголошките претстави на Турците во делата на македонските дејци од 19 век. Во првиот текст детално се објаснуваат записите на примерокот од книгата *Сокровиште христијанско* на Вук Караџиќ, која содржи и автографи од Вук Поповиќ, за кого и професорот (како и претходниците) потврдува дека бил од Котор и дека во Рисна основал библиотека. Во однос на втората Вукова книга, *Примјери српско-славенскога језика*, професорот открива два различни примероци од истата книга во Македонија и забележува дека првата содржи посвета која е можно да ја напишал некој од посредниците (можеби некој од службениците на Матица српска). Од друга страна, вториот примерок јасно укажува на тоа дека посветата во неа е напишана од Васа Васиљевиќ, „трговец, човек кој сестрано ги пласирал Вуковите книги“. Овој начин на внимателно и постапно следење на трагите и на книжевно-културните контакти може да се забележи и во текстот за односот на македонските преродбеници кон Турција, кој е исполнет со детално објаснување на причината за исфрлањето на некои од чудата во книгата на Крчовски поради турската власт, легендата за Пејчиновиќ и неговата досетливост, неговата преписка со Абдурахман паша, стилизирањето на христијанскиот текст во *Житие књаз Лазара* итн. Овие поместувања, заедно со величењето на султанот во сценско-дијалошките игри на Џинот, во словата и драмата на Шапкарев, во словата на Прличев и во други дела само потврдуваат колкава уметничка вештина се крие кај македонските преродбеници, соодветно на нивната способност за симболично изразување.

Во разделот „Преродбенски разгледи“, кој содржи осум трудови посветени на најразлични теми, проф. Тушевски уште еднаш се потврдува како исклучителен познавач на македонскиот 19 век, што му овозможува повеќенасочено разгледување на најразличните културни врски и релации. Така, коментирајќи ја оставнината на Најден Хаџи Јовановиќ, бугарски издавач и книжар, тој доаѓа до литографскиот лик на Александар Македонски, кој го нашол во оставнината на Шапкарев, поставувајќи ја тезата дека (веројатно) Шапкарев дошол до овој лик преку трговците кои го продавале наследството на Јовановиќ во Белград. Овие тези се проследени со внимателно толкување на текстот и симболите кои се содржат на литографијата, по што следи и соодветниот факсимил од литографијата.

Во следните три трудови од овој раздел, проф. Тушевски се осврнува на неколку мотивски елементи во делата на македонските автори од периодот на преродбата и револуционерните движења во Македонија. Проблематизирајќи го статусот на оној „непознат некој“ во прозата на македонските писатели, кој е неминовно поврзан со темата на насилството, проф. Тушевски ги истакнува делата на Пулевски, Цепенков, Чернодрински, Поп Арсов, Раздолов и други. Мотивот на непознатиот некој, кој се толкува и во контекст на романтичарските стремежи на авторите, професорот го анализира во *Автобиографијата* на Прличев (видението во затворот), во врска со спомените на Исаија Мажовски, како и во расказот „Заточеник“ од Ѓорче Петров. На ова истражување се надоврзува трудот за сличните мотиви во расказот „На Мокров“ од Петар Поп Арсов и „Стојан војвода“ од Атанас Раздолов, кој е проследен со импресивни укажувања за доминантната тема во расказите (мачниот живот под Турците, насилството и одмаздата), како и за психолошки мотивираните ликови (Славе, Стојан) и значењето на пресвртот во конструирањето на расказот. Оттука, истражувањето на архетипот на мајката во следната студија овозможува

подетално следење и на другите мотивски јадра во контекст на овој лик, кој е проследен низ творештвото на Прличев, Жинзифов, Цепенков, Радолов и Петар Поп Арсов. На крајот од трудот се содржи една интересна компарација меѓу духот на песните на преродбениците и песната „Ангелко“ на Коле Неделковски, која последна го варира мотивот на мајчиниот повик за одмазда на традиционален начин.

Мошне значаен и суштински дел од овој раздел претставуваат следните три текстови, кои се однесуваат на одредени културолошки теми. Едниот од нив, во кој се анализира библиотеката на Ангелко Палашов, истакнатиот велешки деец од 19 век, претставува исклучителна културолошка студија, која нуди најразлични согледувања за таа библиотека, како и објаснување за пронајдените наслови. Проф. Тушевски ни открива дека Палашов бил претплатник на книгите на Јан Колар, што се дознава од почетните страници на неговите книги, но прави и корекција во однос на дадени податоци претставени кај проф. Харалампие Поленаковиќ (во однос на претплатата на Палашов на весникот „Даница“ од 1827 година). Кон списокот на дотогаш познатите наслови, проф. Тушевски прибавува уште дванаесет нови, со што се афирмира како исклучителен познавач на библиотеката на Палашов. Од анализата на книгите на Палашов (најмногу историско-етнолошки книги и забавно-поучни, а помалку религиозни или книжевни дела), тој изведува заклучоци и за различните форми во кои се јавува презимето на Палашов. Кон овие извонредни културолошки промислувања можат да се приклучат и трудовите за записот на Шапкарев во една арапска книга, како и оној за релацијата на Верковиќ со грофот Строганов. Во таа смисла, Шапкарев ни се открива во светлината на неговите обиди за изучување на турскиот јазик и арапското писмо. Од друга страна, релациите на Верковиќ со Строганов професорот ги толкува за првпат во науката преку подарената книга од Верковиќ (*Народне песни македонских Бугара*), како и во однос на фактот дека Строганов бил еден од 127-те претплатници на вториот том од *Веда Словена*.

Последните два раздели од книгата („Поленаковиќ“ и „Вреднувања“), кон кои би можел да се приклучи и текстот посветен на дејноста на проф. Божидар Настев, претставуваат прикази и искажувања за значајни научници во македонската култура. Така, во текстот посветен на проф. Божидар Настев, проф. Тушевски се концентрира на неговото истражување на Прличев, како и на Прличевото познавање на францускиот јазик, кое е видливо во *Автобиографијата* и во две писма кои проф. Настев ги обелоденил, користејќи ја оставнината на Прличев. Негово достигнување претставува и откривањето на *Греческо-рускиот словарь*, кој му бил даден на Прличев како помагало за преведување на *Илијадата*. Во тој речник Прличев запишувал најразлични асоцијативни парови, а „од еден збор тој ’произвел‘ дури 32 нови изведенки“, што сведочи и за неговата запознаеност со делата на Боало, Волтер и др. Проф. Тушевски го заклучува овој труд со двете писма кои, исто така, прв ги објавува Настев, од кои се фрла зрак светлина врз прашањето за смртта на Миладиновци и нивниот наводен католицизам.

Во разделот „Поленаковиќ“ се поместени три важни трудови-прикази за дејноста на проф. Поленаковиќ, чиј асистент беше проф. Тушевски, мошне податливи и за денешните генерации, кои веројатно се помалку запознаени со неговата дејност. Така, најпрво се илустрира животниот пат на проф. Поленаковиќ, почнувајќи од фактот дека тој бил ученик на познатиот Петар Колендиќ, еден од првите предавачи на тогашниот Филозофски факултет и ученик на Виенската историско-филолошка школа. Од друга страна, акцентот е ставен и на неговата импресивна творечка дејност, при што проф. Тушевски потенцира дека во периодот од 1935 година до Втората светска војна проф. Поленаковиќ има објавено над 70 прилози во различни списанија. Повеќето од неговите трудови се посветени на средновековната книжевност,

македонската книжевност од 19 век, фолклорот, етнографијата, но и на деталното истражување на словенските културни врски. Покрај фактот дека проф. Поленаковиќ е еден од основачите на Филозофскиот факултет и на денешната Катедра за македонска книжевност и јужнословенски книжевности, проф. Тушевски го потенцира и неговиот ангажман околу воспоставувањето на списанието „Трудови“, орган на Катедрата, како и на многу други списанија. Во рамките на дејноста на професорот во шестата деценија од 20 век, проф. Тушевски го бележи објавувањето на книгите кои се еден вид собрани трудови (*Страници од македонската книжевност, Савремена македонска проза* и др.), по што следи неговата монографија за св. Климент Охридски и соработката околу објавувањето на *Книгата за Миладиновци*. Истакнувајќи ги и неговите признанија и достигнувања (проф. Поленаковиќ бил еден од дописните членови на САНУ и меѓу првите промовирани членови на МАНУ), проф. Тушевски не заборава да го истакне врвот во неговата дејност (осмата деценија на 20 век), кога излегуваат неговите избрани дела во пет тома и кога тој одржува повеќе предавања во МАНУ на различни теми. Како круна на целата актива на проф. Поленаковиќ се поставени издавањето на првиот том на *Енциклопедијата на Југославија* на македонски јазик и интегралниот Зборник на браќата Миладиновци.

Во останатите два текста од овој раздел, дејноста на проф. Поленаковиќ се разгледува во рамките на специфичностите на неговиот книжевноисториски метод, како и во однос на неговите учества на Меѓународниот конгрес на славистите. Во првиот труд акцентот е ставен врз методот на истражување на проф. Поленаковиќ, кој е во тесна врска со доминантниот позитивизам од тоа време, фокусиран врз архивските податоци и позитивистичката анализа, која му овозможува „да се соживее“ со истражувањето. За илустрирање на елементите на методот, проф. Тушевски се користи со неколку познати статии на проф. Поленаковиќ („Дали Константин Миладинов во Москва го викале Македонијата?“, прилогот „*Andreas de Macedonia*“, статијата за авторството на песната „Сон султана“ итн.). Од спроведените анализи проф. Тушевски забележува дека Поленаковиќ се служел и со елиминацијата како начин на потврдување на хипотезата, иако некогаш прашањата ги оставал отворени во корист на идните повалидни претпоставки. Со оглед на фактот дека најголемиот дел од својата дејност проф. Поленаковиќ го посветил на истражувањето на македонската култура, во последниот текст од овој раздел проф. Тушевски ја објавува неговата дискусија на Меѓународниот конгрес на славистите во Прага во 1968 година, каде тој спори со бугарските слависти околу придавката „болгарски“ кај Крчовски и Пејчиновиќ. Засегнат од подведувањето на македонските народни песни под називот бугарски, по овој собир тој го објавува и текстот „За македонскиот народен епос“. Она што импресионира во дејноста на проф. Поленаковиќ се неговите чисти, јасни и цврсто аргументирани македонистички позиции, што е видливо и во дејноста на неговите наследници.

Во разделот „Вреднувања“, проф. Тушевски внесува неколку прикази посветени на различни изданија во врска со македонската литература од 19 век. Првиот приказ претставува афирмирање на објавувањето на собраните дела на Жинзифов во 1981 година, како и на приредувачката активност на проф. Гане Тодоровски. Тука проф. Тушевски ја истакнува вредноста на интегралното поетско творештво на Жинзифов, важноста на објавувањето на неговата преведувачка дејност, како и на делот посветен на неговата преписка и искажувањата на македонските научници за овој деец. Високо го вреднува приклучувањето на библиографијата на Жинзифов, со што оваа книга добива и потемелна научна заснованост. Вториот и третиот приказ од овој раздел се посветени на делата на двајца истакнати истражувачи на Прличевото дело (Радомир Ивановиќ и Витомир Митевски). Во приказот за делото на Ивановиќ, *Григор Прличев*

во светлината на романтизмот, објавено во 1990 година, професорот го истакнува неговиот структуралистички метод и истражувањето за топиката на Прличев, која е соодветна на вергилиевскиот модел. Истакнати се жанровското ситуирање на *Автобиографијата* на Прличев како повест, првенствено поради мемеоарскиот дел во вториот дел од текстот (и поради „лабавиот синцир“ кој ги држи настаните во текстот), како и споредбата на Прличев со другите јужнословенски роматичарски автори. Во тој контекст одат и валоризациите на делото на Митевски за релацијата на Прличев и Хомер, објавено во 1995 година, кое проф. Тушевски го оценува како мошне прецизно, детално, „акрибично и асоцијативно-проникливо“, осврнувајќи се кон истражувањата на Митевски за формулаичните епитети кај двајцата автори, типичните теми и мотиви, ликовите итн. Проф. Тушевски акцентот го става врз определбата на Митевски за Прличев како поиндивидуален, „литераризирани“ автор во споредба со Хомер, и покрај тоа што Хомер е за него пример и архетип на кој се угледува. Ваквите минуциозни анализи на проф. Тушевски се видливи и во вреднувањата на делото на Иван Доровски за Рајко Жинзифов како „многудомен творец“, како и во делото на Цветан Станоевски за руските извештаи поврзани со Македонија.

Книгата *Нова македонска книжевност* претставува блескав пример за извонредната дејност на проф. Ванчо Тушевски, служејќи истовремено и како мошне значајно помагало за истражувачите на македонската култура во 19 век. Неговите детални анализи, внимателното проникнување во фактографската граѓа и моќта за споредбено истражување на културолошките феномени претставуваат суштински својства на целокупната негова дејност, која повеќекратно ја збогати македонската наука.

Искра Тасевска Хаџи-Бошкова

ПРОФЕСОР ВАНЧО ТУШЕВСКИ И НЕГОВ ДОПРИНОС У ОТКРИВАЊУ СЛОВЕНСКИХ КУЛТУРНИХ ВЕЗА

(Резиме)

Апстракт: Овај текст представља покушај да се синтетизира и реafirмише изузетан научни опус професора Ванча Тушевског, изразен кроз једно ново читање неговите књиге *Нова македонска книжевност*, која је објављена у Скопљу 2008 године. Наш нацрт за ревалоризирање и актуелизирање негових проучавања није мотивирано само поводом (10 година од неговите смрти), већ и од жеље да проникнемо у негов импресиван научни подвиг, који је оставио значајне трагове у македонској науци о књижевности, као и у македонској култури уопште.

Кључне речи: Ванчо Тушевски, македонска књижевност, 19 век, књижевно-историјски метод, интерпретација текста.